

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommitteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommitteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het bij de toets behorende correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden met inachtneming van het correctievoorschrift toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.
- NB1 Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.
- NB2 Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.
Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.
Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht.
Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een onvolkomenheid bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk nadat de onvolkomenheid is vastgesteld via Examenblad.nl verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

NB

Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.

Een onvolkomenheid kan ook op een tijdstip geconstateerd worden dat een aanvulling op het correctievoorschrift te laat zou komen.

In dat geval houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 74 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen zijn de volgende vakspecifieke regels vastgesteld:

- 1 De onder '2 Algemene regels' geformuleerde bepalingen met betrekking tot een vraag zijn mutatis mutandis ook van toepassing op een kolon.
- 2 Bij de beoordeling van een essayvraag geldt dat, indien het maximum aantal woorden is overschreden, hiervoor geen scorepunt(en) in mindering wordt/worden gebracht.
- 3 Bij de beoordeling van de vertaling moet de score 0 worden toegekend indien in een kolon een ernstige fout is gemaakt; deze score kan niet worden gecompenseerd door de juiste weergave van de rest van het kolon.
- 4 Indien bij de vertaling een aantekening is genegeerd en indien dit heeft geleid tot een onjuiste weergave van het desbetreffende tekstelement, één scorepunt / meerdere scorepunten in mindering brengen, afhankelijk van de zwaarte van de fout en het maximum van het desbetreffende kolon.
- 5 Indien bij de vertaling van een kolon een Latijns woord niet is vertaald en dit woord niet van essentieel belang is voor de betekenis van dit kolon, één scorepunt in mindering brengen, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.

4.1 Beoordelingsmodel voor de vragen

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Tekst 1

1 maximumscore 2

- a. Haec fatus (regel 721) 1
 - b. Het participium (subiecta) / De (bijvoeglijke) bepaling (subiecta) is als een persoonsvorm (boog) vertaald 1
- Of woorden van overeenkomstige strekking.

Opmerking

Bij b. alleen een scorepunt toekennen wanneer beide onderdelen van het antwoord juist zijn.

2 maximumscore 3

Drie van de volgende antwoorden:

- In de tweede vertaling is het woord parvus wél weergegeven ('kleine') en in de eerste vertaling is parvus niet vertaald / In de tweede vertaling is het woord parvus weergegeven met 'kleine' en in de eerste vertaling in het woord 'handje'.
- In de tweede vertaling blijft 'klemmen' dichterbij de betekenis van implicare dan 'geven' in de eerste vertaling.
- In de tweede vertaling blijft 'volgen' dichterbij de betekenis van sequor dan 'het spoor volgen' in de eerste vertaling.
- In de tweede vertaling is de dativus dextrae weergegeven als een bepaling (aan mijn hand) en in de eerste vertaling als lijdend voorwerp.
- In de tweede vertaling verwijst dextrae naar de hand van Aeneas en in de eerste vertaling verwijst dextrae naar de hand van Julius.

Of woorden van overeenkomstige strekking.

3 maximumscore 1

(non ulla) iniecta (movebant) tela (regel 726-727)

Opmerkingen

- *Niet fout rekenen wanneer als antwoord is gegeven '(non) ulla (iniecta movebant) tela (regel 726-727)'.*
- *Niet fout rekenen wanneer '(et me,) quem dudum (regel 726)' aan het citaat is toegevoegd.*
- *Geen scorepunt toekennen wanneer 'neque adverso glomerati examine Grai (regel 727)' aan het citaat is toegevoegd.*

Vraag	Antwoord	Scores
4	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • a. Aeneas was eerder voor geen enkel gevaar bang, maar schrikt nu van het minste of geringste • b. Hij is nu bezorgd om zijn familie / zijn zoon en zijn vader <p>Of woorden van overeenkomstige strekking.</p>	<p>1 1</p>
	<p><i>Opmerking</i> Geen scorepunt toekennen wanneer bij b. als antwoord is gegeven 'Hij is nu bezorgd om zijn zoon/vader'.</p>	
5	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • a. In het Latijn staat 'ik naderde'. Dat is inhoudelijk niet hetzelfde als 'voorbij zijn' • b. In het Latijn is sprake van een niet afgesloten handeling / staat een imperfectum / verleden tijd (propinquabam); in de vertaling is sprake van een afgesloten handeling / een toestand / staat een tegenwoordige tijd (ik ben voorbij) <p>Of woorden van overeenkomstige strekking.</p>	<p>1 1</p>
	<p><i>Opmerking</i> Voor zowel a. als b. alleen een scorepunt toekennen wanneer beide onderdelen van het antwoord juist zijn.</p>	
6	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • creber hoort grammaticaal bij sonitus (maar inhoudelijk bij pedum) • creber is in de vertaling verbonden met 'voetstappen' (en niet met 'gedreun') <p>Of woorden van overeenkomstige strekking.</p>	<p>1 1</p>
7	<p>maximumscore 1 oneri (regel 723) / oneri(que) (regel 729)</p>	
8	<p>maximumscore 1 Aeneas zegt dat een godheid hem in de war heeft gebracht. Of woorden van overeenkomstige strekking.</p>	
9	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • amissam (regel 741) • una (regel 743) 	<p>1 1</p>
	<p><i>Opmerking</i> Geen scorepunt toekennen voor het citaat 'defuit (regel 744)' of 'fefellit (regel 744)'.</p>	

Vraag	Antwoord	Scores
10	maximumscore 1 Aeneas accepteert zijn lot niet (zoals een stoïcus doet, want hij beschuldigt goden en mensen). Of woorden van overeenkomstige strekking.	
11	maximumscore 1 Dido	
12	maximumscore 2	
	• a. antiquae (regel 742)	1
	• b. sacratam (regel 742)	1

Tekst 2

13	maximumscore 2	
	• a. Bij aequor zou (door positie / door het daaropvolgende woord tendit) de tweede lettergreep lang zijn. (Deze lange lettergreep zou de plaats in kunnen nemen van de twee laatste korte lettergrepen van aequora)	1
	• b. Bij altum zou de tweede lettergreep (door positie / door het daaropvolgende woord quierunt) lang zijn, terwijl deze lettergreep hier juist kort moet zijn	1
	Of woorden van overeenkomstige strekking.	
14	maximumscore 2 De zee is kalm. Er waait een lichte bries. De maan geeft licht. Of woorden van overeenkomstige strekking.	
	indien drie antwoorden juist zijn	2
	indien twee antwoorden juist zijn	1
	indien één of geen antwoord juist is	0
15	maximumscore 1 nec negat	
16	maximumscore 1 saeva (regel 19)	
17	maximumscore 1 Vergilius bedoelt dat voorkomen moet worden dat de Trojanen (door Circe) in dieren worden veranderd. Of woorden van overeenkomstige strekking.	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

18 maximumscore 1

(cum) venti posuere (omnisque repente) resedit flatus (et in lento luctantur marmore tonsae) (regel 27-28) / venti posuere (regel 27) / (omnisque repente) resedit flatus (regel 27-28)

19 maximumscore 1

fulgebat (is imperfectum en) beschrijft een situatie (uit het verleden: Aurora schitterde).

posuere (is perfectum en) beschrijft een (afgesloten/specifieke/plotselinge) gebeurtenis (uit het verleden: de wind ging plotseling liggen).

Of woorden van overeenkomstige strekking.

Opmerking

Alleen een scorepunt toekennen wanneer beide onderdelen van het antwoord juist zijn.

20 maximumscore 2

- a. $\overset{\sim}{-} \overset{\sim}{-} | \overset{\sim}{-} \overset{\sim}{-} | \overset{\sim}{-} \overset{\sim}{-} | \overset{\sim}{-} \overset{\sim}{-} | \overset{\sim}{-} \overset{\sim}{-} ||$ 1
 - b. De (drie/vele opeenvolgende) spondeën in deze versregel onderstrepen het moeizame/langzame/kalme roeien 1
- Of woorden van overeenkomstige strekking.

Tekst 3

21 maximumscore 3

- a. de (ontoegankelijke) bossen 1
 - b. urit (odoratam nocturna in lumina) cedrum (regel 13) 1
 - c. In Tekst 2 zijn de dieren onrustig/woest; in Tekst 3 zijn de dieren rustig / kwispelen de dieren 1
- Of woorden van overeenkomstige strekking.

Opmerking

Bij c. alleen een scorepunt toekennen wanneer beide onderdelen van het antwoord juist zijn.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Tekst 4

22 maximumscore 3

- a. Troiae (qui) primus ab oris (regel 1) 1
- b. Iunonis (regel 4) 1
- c. deos (regel 6) 1

Opmerking

Niet fout rekenen wanneer bij b. als antwoord is gegeven 'superum (regel 4)'.

4.2 Beoordelingsmodel voor de vertaling

Opmerking vooraf

Een praesens historicum mag met een onvoltooid tegenwoordige tijd of een onvoltooid verleden tijd worden vertaald.

Kolon 23

23 maximumscore 1

Sic ait

Zo zei/sprak/verzekerde hij/Anchises

Kolon 24

24 maximumscore 2

et cuncti dicto paremus ovantes.

en wij allen gehoorzaamden juichend (aan) dit/het/zijn woord/bevel / deze/de/zijn woorden / (aan) wat hij gezegd had

Niet fout rekenen: **dicto** nadat het/dit gezegd was / nadat hij het/dit gezegd had

Niet fout rekenen: **dicto ovantes** juichend over dit woord

cuncti paremus allen gehoorzaamden 1

cuncti niet verbonden met **paremus** 0

paremus niet vertaald als vorm van **pareo** 0

pareo verschijnen 0

Kolon 25

25 maximumscore 2

Hanc quoque deserimus sedem

We verlieten ook deze (woon)plaats

Niet fout rekenen: **desero** opgeven

Hanc sedem Kreta 1

sedes elke andere betekenis dan '(woon)plaats' of een synoniem daarvan 0

Vraag	Antwoord	Scores
Kolon 26		
26	maximumscore 2 paucisque relictis vela damus en, nadat we een paar / enkele makkers / weinigen hadden achtergelaten / nadat een paar makkers waren achtergebleven/achtergelaten / terwijl we een paar makkers achterlieten / terwijl een paar makkers achterbleven, zeilden we uit / hesen we de zeilen	
	paucisque relictis en nadat er enkele makkers in leven waren gelaten	0
Kolon 27		
27	maximumscore 2 vastumque cava trabe currimus aequor. en voeren/snelden we over de onmetelijke/woeste zee met (de/onze) holle schepen	
	Niet fout rekenen: cava trabe vertaald als enkelvoud	
	Niet fout rekenen: cavus nietig	
	trabs elke andere betekenis dan 'schip' of een synoniem daarvan	0
	aequor elke andere betekenis dan 'zee' of een synoniem daarvan	0
Kolon 28		
28	maximumscore 2 Postquam altum tenuere rates Nadat de schepen de (volle) zee hadden bereikt	
	Niet fout rekenen: tenuere hebben bereikt / bereikten	
	altum elke andere betekenis dan '(volle) zee' of een synoniem daarvan	0
Kolon 29		
29	maximumscore 2 nec iam amplius ullae apparent terrae en er geen enkel land meer verscheen / zichtbaar was / er geen landen meer verschenen / zichtbaar waren	
	appareo elke andere betekenis dan 'verschijnen / zichtbaar zijn' of een synoniem daarvan	0
Kolon 30		
30	maximumscore 1 — caelum undique et undique pontus —, aan/van alle kanten / overal (was er) (de) hemel en aan/van alle kanten / overal (de) zee	

Vraag	Antwoord	Scores
Kolon 31		
31	maximumscore 2 tum mihi caeruleus supra caput astitit imber (toen) bleef (voor/bij mij) boven mijn hoofd / bleef voor/bij mij boven het hoofd een donkere regenbui staan/hangen / verscheen (voor/bij mij) boven mijn hoofd een donkere regenbui Niet fout rekenen: astitit stond	
Kolon 32		
32	maximumscore 1 noctem hiememque ferens nacht/duisternis en storm/onweer/regen brengend / die nacht en storm bracht hiems winter	0
Kolon 33		
33	maximumscore 2 et inhorruit unda tenebris. en de golven werden / het water / de zee werd ruig/ruw / de golven begonnen / het water / de zee begon te rimpelen in de duisternis Niet fout rekenen: tenebris tijdens de nacht unda niet opgevat als onderwerp van inhorruit	0
Kolon 34		
34	maximumscore 1 Continuo venti volvunt mare Meteen stuwden (de) winden de zee op	
Kolon 35		
35	maximumscore 1 magnaue surgunt aequora; en er rezen/ontstonden grote golven / en de golven rezen hoog op Niet fout rekenen: aequora zee/zeeën aequor elke andere betekenis dan 'golf/zee' of een synoniem daarvan	0

Vraag	Antwoord	Scores
36	<p>Kolon 36 maximumscore 2 dispersi iactamur gurgite vasto. wij werden verspreid op/over de onmetelijke/woeste zee (heen en weer) geslingerd</p> <p>Niet fout rekenen: dispersi iactamur wij werden uiteengeslagen Niet fout rekenen: gurgite door de zee iactor elke andere betekenis dan '(heen en weer) geslingerd worden' of een synoniem daarvan</p>	0
37	<p>Kolon 37 maximumscore 1 Involvere diem nimbi (De) wolken verborgen de dag / het daglicht</p>	
38	<p>Kolon 38 maximumscore 2 et nox umida caelum abstulit; en de vochtige nacht nam de hemel weg</p>	
39	<p>Kolon 39 maximumscore 1 ingeminant abruptis nubibus ignes. bliksemschichten volgden elkaar snel op nadat de wolken opengescheurd waren / terwijl de wolken openscheurden / nadat ze de wolken opengescheurd hadden / terwijl ze de wolken openscheurden</p> <p>Niet fout rekenen: abruptis nubibus door/uit de opengescheurde wolken</p>	
40	<p>Kolon 40 maximumscore 1 Excutimur cursu Wij werden uit de koers gedreven</p>	
41	<p>Kolon 41 maximumscore 2 et caecis erramus in undis. en wij dwaalden (rond) in/op/over de donkere golven/wateren / in/op/over het donkere water / de donkere zee</p> <p>Niet fout rekenen: caecis erramus in den blinde / blind dwaalden wij</p>	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Kolon 42

42 maximumscore 2

Ipse diem noctemque negat discernere caelo
 Palinurus zelf zei dat hij in/aan de hemel (de) dag en nacht niet (meer)
 onderscheidde / niet kon onderscheiden

Kolon 43

43 maximumscore 1

nec meminisse viae media Palinurus in unda.
 en (zei dat hij) zich midden op/in het water / de golven/zee niet (meer) kon
 oriënteren

Kolon 44

44 maximumscore 2

Tres adeo incertos caeca caligine soles erramus pelago,
 Drie lange dagen die onzeker waren door (de) donkere nevel/duisternis
 dwaalden wij over (de) zee / Drie lange onzekere dagen dwaalden wij over
 (de) zee in (de) donkere nevel/duisternis

Niet fout rekenen: **incertos** verbonden met het onderwerp van **erramus**
 Niet fout rekenen: **caeca erramus** in den blinde / blind dwaalden wij

Kolon 45

45 maximumscore 2

totidem sine sidere noctes.
 (en) net zo veel nachten zonder ster(ren)

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per examinerator in het programma WOLF.
 Zend de gegevens uiterlijk op 26 mei naar Cito.

De normering in het tweede tijdvak wordt mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Als het tweede tijdvak op uw school wordt afgenomen, zend dan ook van uw tweede-tijdvak-kandidaten de deelscores in met behulp van het programma WOLF.

6 Bronvermeldingen

tekst 1	Vergilius, Aeneis 2.710-759 (710-720 vertaling M. d'Hane-Scheltema)
tekst 2	Vergilius, Aeneis 7.5-36
tekst 3	Homerus, Odyssee 10.210-223 (vertaling M.A. Schwartz)
tekst 4	Vergilius, Aeneis 1.1-7
tekst 5	Vergilius, Aeneis 3.189-204
vraag 22	H. Hofmann, Aeneas in Amerika. De 'Colombeis' van Julius Caesar Stella. Hermeneus 64,5 (1992) p. 315-324